

El sector de la ramaderia a Mallorca al segle XVIII a través dels valors de la cabanya i dels preus carnis*

Emilio Bejarano Galdino

IES Juan María Thomas. Palma de Mallorca

El sector ramader de Mallorca al segle XVIII

La ramaderia de Mallorca al segle XVIII representava la quarta part de la riquesa agropecuària.¹ Predominava l'espècie llanera, que se situava al voltant dels dos-cents mil caps (quinquenni 1760-1764). Els termes amb més caps eren Manacor, Lluçmajor i Artà. Considerant la densitat de caps de bestiar llaner per superfície, les comarques amb menys bestiar eren la Serra de Tramuntana (excepte Sóller) i el Raiguer. Les majors densitats es trobaven al Pla i a Llevant.² El bestiar cabrum constituïa una tercera part del llaner, i els termes amb més caps eren Manacor, Artà i Lluçmajor. Les majors densitats es trobaven al Llevant de l'illa i als termes d'Andratx, Santa Margalida i Alcúdia. A la muntanya i a les zones vitícoles hi havia poca densitat, i aquesta espècie no es recomptava a Binissalem. El bestiar boví passava dels sis mil caps. Manacor, Artà i Petra eren els termes amb més caps, als termes de muntanya, aquesta espècie no era recomptada i les majors densitats es localitzaven a la comarca de Llevant i a les terres que donen a la Badia d'Alcúdia. El sector porcí se situava en trenta-set mil caps i era present en tot els termes de l'illa. Les zones amb

* Les sèries que es presenten en aquest treball provenen de «La ganadería de Mallorca en el siglo XVIII y el abasto de carnes a Palma». Tesi Doctoral inèdita llegida a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de les Illes Balears. Palma, 1996. La versió catalana que avui presentem ha estat traduïda per Vidal Solé Lamarca.

1. El producte vegetal pujava a 65.560.185 rals; l'animal s'avaluava en 18.084.419 rals; vegeu P. MADDOZ. «Riqueza de Mallorca, según el Censo del Año 1799». Dins: *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar*. Madrid, 1846-1850. Segueixo les correccions de Lluís ROURA. *L'Antic Règim a Mallorca*, 1985, p. 224.

2. Les comarques, les establím segons la zonificació de Mallorca que fa V. M. ROSELLÓ VERGER. «Introducción geográfica». Dins: *Baleares*. Madrid: Fundación Juan March, 1974, amb l'excepció d'incloure el terme de Manacor (del segle XVIII) al Llevant i l'exclusió d'Alcúdia de la comarca de Muntanya.

més caps eren: tota la franja de llevant des de Santanyí fins a Artà, tots els termes que donen a les badies d'Alcúdia i Pollença, i altres de l'interior, com ara Inca, Sineu i Sencelles.

Els factors ecològics estructurals i les expectatives de certs conreus condicionaven la disponibilitat de les pastures. La latitud i l'àrea geogràfica de l'illa eren idònies per a la pràctica de la ramaderia, malgrat que hi incidien negativament la permeabilitat dels sòls, els horitzons superficials primis i les irregularitats climàtiques amb llargs estiatges.

L'explotació pecuària es realitzava en règim extensiu estant, que complementava l'agricultura amb una nul·la o escassa inversió de capital en millores.³ Hi ha casos de trasllats periòdics de bestiar des de la comarca de Migjorn cap a la serra de Tramuntana. La cria intensiva en règim d'engreixament no estava estesa, ja que requeria pastura abundant i suplement alimentari i les terres s'ocupaven en la producció de gra per a la població, en detriment dels cultius farratgers. La cria porcina es prestava a l'encebament en l'àmbit domèstic.

Les formes de propietat del bestiar són claus a l'hora d'analitzar la renda del sector i l'estructura ramadera de Mallorca. L'arrendament era la fórmula contractual més difosa, amb la precisió que s'arrendaven explotacions agrícoloramaderes, gairebé en la totalitat dels casos. Aquesta fórmula contractual s'estenia per tota l'illa, i l'interès que hi mostraven els grans mercaders evidència les possibilitats del sistema. Les parceries, en canvi, es trobaven molt localitzades en petites i mitjanes explotacions de Sencelles, principalment de bestiar oví. A Alcúdia, hi localitzem menys percentatge de mitgers, amb bestiar boví i oví. Altres referències a aquest tipus de societat apareixen a les relacions de propietaris de Selva, Santa Margalida i Campos.

Les dimensions mitjanes de les explotacions llanerers de Mallorca eren mitjan-altes (117 caps/explotació). Un 28% de petits propietaris tan sols controla el 3% de la cabanya. El 60% de propietaris en controlen el 57% en explotacions mitjanes, i el 12% de grans propietaris controla el 40% del bestiar. Tot i aquesta concentració de bestiar, el producte es dispersava entre propietaris, arrendataris,⁴ intermediaris i l'administració, en forma de rendes, delmes, primícies, concessions de barqueres, drets

3. Si prenguéssim com a referència els models d'economia alimentària de Malassis i Padilla, situaríem la ramaderia mallorquina en la transició de la fase agrícola domèstica cap a la fase comercial. La tipologia per a l'economia alimentària occidental inclou: el model preagrícola; l'agrícola domèstic (del Neolític fins al segle XVIII); l'agrícola comercial (fins a la meitat del segle XX), i el model agrícola industrial internacionalitzat, caracteritzat per la industrialització de la cadena agroalimentària. Vegeu L. MALASSIS; M. PADILLA. *Economie agro-alimentaire*. Vol. III: *L'Economie Mondiale*. París: Cujàs, 1986.

4. Els sistemes d'arrendament de bestiar afavorien els propietaris directes, però els limitaven les possibilitats d'acumular beneficis. Els usufructuaris disposaven de recursos paral·lels per tal de compensar el seu desavantatge. El fenomen de l'acumulació de capital és un tema recurrent quan hi ha

d'herbes, guanys dels firaires o negocis del sector, imposició, cises i assentament. Hi ha casos de grans propietaris que aconseguen una certa acumulació de capital amb possibilitats de fluir cap a altres inversions amb més expectativa de rendibilitat o cap a despeses sumptuàries. Els grans beneficiaris pertanyien, majoritàriament, a la noblesa. A l'illa no hi havia gremis de ramaders transhumants com succeïa a la península.⁵

Al darrer quart del segle destaquen en la comercialització de carns importants mercaders que arrendaven complementàriament grans predis ramaders, estratègia seguida per grans arrendataris pagesos. Els termes de l'illa que aconseguen més capitalització a través de la transacció de bestiar, en comerç «legal», foren els de Santa Margalida, Lluçmajor, Palma, Calvià, Manacor i Petra.

A més dels elements estructurals que condicionaven la producció, hi havia altres factors que pertorbaven, en diferent mesura, la cria de bestiar: a) la taxa de preus constituïa, per al criador de bestiar, un límit a les seves expectatives de renda. A aquest inconvenient s'hi afegien, b) les prohibicions d'extracció de bestiar i els seus productes⁶ i c) la incidència negativa de les càrregues fiscals.

A continuació, un cop presentada com a introducció l'estructura del sector ramader a Mallorca de manera resumida, mostrarem quantitativament la fluctuació del sector durant el segle, seguint les macromagnituds de la cabanya i els preus.

Les fonts sobre la cabanya ramadera. Precisions

La previsió del proveïment carni a la ciutat de Palma al segle XVIII va generar una important informació que trobem dispersa en diversos fons, la major part a l'Arxiu Municipal de Palma (AMP). El fons de «Resoluciones de Ayuntamiento» (*Ayuntamientos*.) recull els fulls d'escrutini de bestiar de l'illa; també podem trobar-ne alguns a

moments d'expansió econòmica i canvis. Vegeu P. RUIZ TORRES. «Economía y sociedad en la crisis del Antiguo Régimen». Dins: A. DOMÍNGUEZ ORTIZ (dir.). *Historia de España*. Vol. 9: *La transición del Antiguo al Nuevo Régimen (1789-1784)*. Barcelona: Planeta, 1988, p. 37.

5. La Mesta va ser un gremi de pastors que catalitzava grans quantitats de capital i, en alguna ocasió, va arribar a finançar la monarquia. Vegeu R. CARANDE. *Carlos V y sus banqueros*. Tom I. Barcelona: Crítica, 1977, p. 32. L'Honrado Concejo té un «segundo auge» al segle XVIII, tot i el nou model de creixement econòmic borbònic hi té un paper fonamental com a institució privilegiada, aglutinant amplis sectors dedicats als negocis de la llana. Vegeu P. GARCÍA MARTÍN. *La Ganadería Mesteña en la España Borbónica (1700-1836)*. 2a ed. Madrid: Secretaría General Técnica. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1992.

6. Les queixes d'escassetat i manca de proveïment van motivar peticions de la Regidoria a l'Audiència perquè dictés mesures amb la finalitat de prohibir les extraccions. En el darrer terç del segle aquest va ser un problema permanent. Vegeu J. JUAN VIDAL. «La producción de aceite en Mallorca durante la Edad Moderna y su papel en la economía mallorquina». *B.S.A.L.* [Palma de Mallorca], núm. XXXVIII (1980), p. 528.

les *Representaciones y Cartas 1784-1789*, llibres de «Documentos» i al *Libro de escrutinios y manif. assi de ganados como de granos, legumbres y Azeytes, Cáñamos y Linos, Carnes*. Un altre fons important, el constitueixen els «Legajos Abastos: Carne y grano». A l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM), hi trobem informació en els fons següents: Secció «Universitat de la Ciutat i del Regne de Mallorca»; «Audiencia», expedients d'«Abastos» i «Carnes»; «Real Acuerdo» (RA); «Diputación», i el fons de la «Real Sociedad Económica de Amigos del País». ⁷ La importància de la informació d'aquestes fonts radica en el compliment de certs requisits formals essencials.

La informació sobre producció de bestiar, la trobem en certificacions, «escrutinios» sol·licitats per l'Audiència (en les funcions de Reial Acord) als Ajuntaments. Són recomptes de bestiar de cada vila i el seu terme amb els totals, ⁸ seguint la nomenclatura dels individus del ramat on en guardaven una proporció. ⁹ S'escrutava el bestiar entre març i abril, per Pasqua, que és una festa mòbil. ¹⁰

L'autenticitat d'aquests documents va acompanyada d'altres requisits com la durada considerable i una continuïtat que fa que les xifres de bestiar de 1750 a 1795 no presentin talls. A més a més, disposem de dades dels anys 1726 i 1727, dates referència per al primer terç del segle. La sèrie presenta una asimetria cronològica, però és homogènia en relació al format i a la institució emissora, fet que li proporciona un valor singular.

Com tota informació pública, susceptible de ser utilitzada per l'administració amb finalitat fiscal, hi ha el perill que presenti omissions. Aquesta possibilitat queda descartada si tenim en compte que els escrutinis es realitzaven amb la finalitat de preveure l'escassetat; presentar xifres baixes de la cabanya significava promoure la importació de bestiar foraster amb preferència de venda, la qual cosa era contrària al desig dels criadors. Per altres vies es constata la fiabilitat de les xifres: comparant la informació disponible del volum de bestiar i l'import dels Drets Universals i Delmes de Bestiar, s'observa una correlació. ¹¹ Les xifres de la cabanya són presentades a continuació i comentades telegràficament.

7. A la meua tesi doctoral hi ha un ampli apartat referent a «Los Fondos documentales: Comentario» (p. 26-40) i un detallat «Repertorio de Fuentes Documentales» (p. 41-48).

8. La certificació estava rubricada pel Batlle Reial i un Regidor o Diputat de la vila. Si ells no hi eren, podia signar-la l'escrivà per mandat del batlle. Anava avalada per dos testimonis sota jurament, amb la finalitat de donar fiabilitat i ponderació als recomptes.

9. La classificació o nomenclatura del bestiar era la següent. Bestiar oví: moltons, *primales*, «toisos», corders, corderes, ovelles i «toissas». El bestiar cabrú es classificava en: bocs, «crestats» *primales*, «segays», cabrits, cabres, cabrites i «segayas». El bestiar boví: bous, vaques, vedells i vedelles.

10. La manca d'algun escrutini anual s'ha compensat recorrent a les relacions nominals de bestiar per «dueños» propietaris de la sèrie «Legajos».

11. Certificació de bestiar de Míguel Frontera, Comptador dels «Caudales Comunes» i de «Propios y Arbitrios». Vegeu AMP. «Resolucions d'Ajuntaments», capítol del 10 de febrer de 1781.

La fluctuació de la cabanya (1750-1800)

La tendència de la cabanya llanera segons els valors mínims quadrats és negativa descendent. Si seguim la fluctuació gràfica de les mitjanes mòbils onzenals, podem percebre una crescuda del bestiar llaner de 1750 a 1757, fins a les xifres de 1727. El moviment anual mostra dues baixes significatives els anys 1750 i 1755. El valor més alt, el trobem el 1758. De 1757 a 1772 el moviment és descendent. La línia mostra fins a l'any 1762 un descens moderat i més acusat en el període següent. El moviment anual en aquest període oscil·la a l'entorn de la mitjana mòbil. Des de l'any 1772 fins al 1788 hi ha una lleugera baixa. A partir d'aquesta data, fins al final de la sèrie, hi ha una petita reanimació de caràcter fluctuant. El moviment anual es mostra molt trencat amb puges i baixes pronunciades.

La tendència de la cabanya de cabrum és també negativa descendent. Presenta una fluctuació oscil·lant de la mitjana mòbil que segueix la tendència de llarga durada. Des de 1790, la mitjana experimenta una alça amb un valor significatiu l'any 1797.

La tendència de la cabanya bovina presenta un moviment ascendent. La fluctuació de la mitjana mòbil és ascendent sostinguda des de 1750 fins a 1773. Des de 1773 fins a 1797 hi ha un estancament, tot i que els moviments anuals presenten una lleugera alça. Destaca el valor de l'any 1786.

Contemplant la fluctuació de la cabanya per índexs de mitjanes mòbils, observem una clara baixada del bestiar cabrum. El bestiar oví presenta un cicle d'alça i baixa seguit d'un estancament amb un lleu descens. El que presenta una clara ascensió és la cabanya bovina, de la mateixa manera que ho féu la porcina al darrer terç del segle. Aquesta fluctuació de la ramaderia es veu reflectida en la marxa dels preus, que comentarem a les conclusions, després d'haver-ne presentat les sèries.¹²

Aquesta coincidència de coeficients es manté si relacionem el bestiar escrutat i les rendes d'Andratx. Vegeu J. B. ENSEÑAT i PUJOL. *Historia de la Baronia de los Señores Obispos de Barcelona y Mallorca*. Tom II, 1920, p. 17.

12. L'escassetat feia pujar el nivell de preus, encara més com més rígids i menys articulats estiguessin els mercats. Les puges significatives en els preus anuals i estacionals podien ser la resposta violenta a la forta escassetat de les collites, o als acaparaments realitzats amb la idea de col·lapsar els mercats. El fenomen invers a les societats de l'Antic Règim era menys plausible: no sempre les puges de preus constituïen un atractiu que fes viable un increment de la producció. Vegeu G. ANES; J. P. LE FLEM. «La crisis del siglo XVIII: Producción agrícola, precios e ingresos en tierras de Segovia». *Moneda y Crédito* [Madrid], núm. 93 (1965), p. 5.

Les sèries de preus carnis: precisions i crítica

Molts historiadors posen en dubte la validesa de les sèries quantitatives de preus, obliden que els intercanvis s'estableixen per mitjà d'una relació numèrica (el preu) entre un producte (en aquest cas, la carn) i la moneda, indicant la valoració marginal de necessitat que fa el consumidor.¹³ Aquestes xifres ens permeten d'embastar l'evolució de l'economia amb els aspectes socials. Les sèries de preus¹⁴ de la carn que presentem provenen bàsicament dels Llibres de Resolucions d'Ajuntaments de la Ciutat de Palma,¹⁵ i es refereixen especialment a les espècies animals que es cotitzaven durant tot l'any a les carnisseries públiques: llanar, cabrum i boví. La falta de carns obligava al màxim aprofitament possible de tots els productes animals, i això feia que les interioritats o els menuts fossin molt apreciats, i constituïen la base d'una especialitat culinària, el «frit», molt popular a Mallorca.¹⁶ Els preus s'express-

13. David Anisi considera que són els preus el fil conductor que relaciona unitats econòmiques de producció, distribució i consum. Tenen una faceta de comunicació i control, són un senyal que es transmet a diferents factors, i assenyalen desitjos i possibilitats. D. ANISI. «Algunas consideraciones sobre el sistema de Precios». *Moneda y Crédito*, núm. 164 (1983), p. 62, 59.

14. S'han recollit sèries de preus i precisions a aquests preus a I. MOLL BLANES [et al.]. «Les crisis de subsistència a Mallorca: metodologia per al seu estudi». Dins: *Homenatge a Guillem Rosselló Bordoy*. Mallorca: 1982; J. JUAN VIDAL. «Las crisis agrarias y la Sociedad en Mallorca durante la Edad Moderna». *Mayurqa* [Palma de Mallorca], núm. 16 (1976); ID. «La evolución de la producción agrícola en Mallorca durante la Edad Moderna. Fuentes y problemas de su estudio». *Moneda y Crédito*, núm. 145 (1978); ID. «La producción de aceite en Mallorca durante la Edad Moderna y su papel en la economía mallorquina». *B.S.A.L.*, núm. XXXVIII (1980); ID. «El comercio de trigo entre Mallorca y África del Norte en los siglos XVI y XVII». *Mayurqa*, núm. 15 (1976). Per a l'estudi de l'economia oleícola de Mallorca durant l'Antic Règim, són de molt interès les publicacions de C. MANERA ERBINA. *Comerç i capital mercantil a Mallorca 1720-1800*. Palma de Mallorca: Consell Insular de Mallorca, 1988; ID. «Aportación al estudio del problema cerealícola en Mallorca a fines del XVIII. Las gratificaciones a la introducción de trigo». *B.S.A.L.* núm. XL (1984); ID. «El Movimiento Comercial del Puerto de Palma según las series de "Entradas y Salidas" de navíos del Semanario Económico (1779-1820)». *B.S.A.L.* núm. XXXVII (1980).

15. Els llibres d'Ajuntaments comencen l'any 1719 i amb els «Extraordinaris Universitat» hem completat les dades dels primers anys del segle XVIII.

16. El popular frit mallorquí es feia amb les «interioritats» de l'animal, les freixures. La venda de les freixures o menuts, a Palma, estava reglamentada a través d'un aranzel del qual transcrivim les qualitats i cotitzacions de l'any 1732:

«Las criadillas» o senyals	1,00 sous
Cervells	0,50 "
Cor o ferge	1,66 "
Peus o morro	0,50 "
Llaterolas, melsa, llets y vena	3,00 "
Butza o nora	1,50 "
Lleus	0,50 "

Les pells es pagaren a 50 sous (2,5 lliures).

sen en moneda de compte mallorquina de sous i diners (tabulats en sistema decimal) per lliura carnissera de 36 unces (1,221 Kg). L'ús de moneda de compte mallorquina redueix els efectes d'inflació.

Les dades que presentem són transcripció de la font primària, requisit d'autenticitat, complementades amb les referències de temps, lloc i procedència dels documents. Els preus cobreixen tot el segle amb mitja dotzena de talls anuals, els valors dels quals han estat fàcilment interpolats en elaborar la sèrie. Hem d'assenyalar que quan ens referim a l'homogeneïtat de la sèrie, es tracta de preus màxims taxats políticament, és a dir, situats per sota del preu de l'oferta que es podia estimar entre comprador i venedor lliurement. Els regidors i diputats de l'Ajuntament, com a procuradors o «curadors» del bé comú, es cuidaven del proveïment tractant de prevenir la carestia, la fam i el malestar provocat per l'acaparament i les pràctiques especulatives del sistema de subministrament «monopolístic» mitjançant una taxa de preus.¹⁷ La qüestió dels preus interessava també a l'Audiència, en tant que era part de l'Acord Reial, que era el nexa amb el Consell Suprem. Molts autors constaten que els baixos preus de la taxa afavorien l'ocultació i l'escassetat, tot i que la carn es diferencia del cas del gra.¹⁸ En no haver-hi sistemes de conservació, no es podia fer arplegadisca de carns i només podien ocultar el bestiar viu els ramaders propietaris de latifundis. D'altra banda, davant un baix escrutini, els regidors recorrien a introduir bestiar, amb l'avantatge de preferència en el tall, fet que devaluava el preu del bestiar de l'illa.

La fixació de taxes va tenir una metodologia diferent en funció dels diferents sistemes d'abastament que s'imposaren durant el segle. A l'època del proveïment a través del gremi de talladors, els regidors decidien la postura forçant les referències dels

Quan es va realitzar aquesta valoració, el preu de la carn estava a 4,5 sous la lliura carnissera de 36 unces. L'aranzel de 1789 mostra unes altres qualitats:

«Cap sencer amb cervell 2,83sous

Cap sense cervell amb llengua 2,25 " ».

«Aranzel de los preus a que se han de vendre las tornas de Moltons, Crestats, Ovelles, Cabres, Bous y Vacas, al tenor de lo manat per el Real Acuerdo amb Auto de 30 de juny 1789 y resolució del M. I. Ayuntamiento del día 25. Setembre del mateix any».

17. La importància del tema de les carns es reflecteix en els debats dels capítols de l'Ajuntament de Palma i en les juntes de la «Universitat». La importància del proveïment de carns a València és tan gran que J. M. PALOP RAMOS. *Fluctuaciones de precios y abastecimientos en la Valencia del XVIII*. València: Instituto Valenciano de Estudios Históricos, 1977, p. 80, considera que la seva escassetat és un dels catalitzadors del motí d'Esquilache en aquesta ciutat. I. CASTELLIS ens parla del paper que desenvolupaven les pugues dels preus de la carn en els «rebomboris del pa» de 1789 a Barcelona (*Recerques*, núm. 1 (1970), p. 69-70). Altres autors i testimonis coetanis dels regidors posen de relleu la importància dels preus i el proveïment carni en la tranquil·litat i l'ordre ciutadà.

18. C. DE CASTRO. *El pan de Madrid*. Madrid: Alianza Editorial, 1987, p. 82. J. Juan Vidal i altres autors que han treballat els preus dels cereals a Mallorca detecten estratègies similars.

carnissers. Des de 1773, en generalitzar-se el sistema de proveïment per assentaments, el preu proposat pels licitadors que s'obligaven a proveir al públic era la referència. Quan fou establerta l'administració supletòria, es fixà un preu màxim segons els costos de bestiar comprat del seu compte.¹⁹ Amb el sistema de Llibertat de tall, l'Administració supletòria continua existint subsidiàriament i fixa els preus de referència.

Una altra de les característiques dels preus presentats és que s'han elaborat tenint en compte les variacions estacionals, en referència al preu del moltó, sobre la mitjana de tres cotitzacions anuals ponderades. Al primer període, el preu era alt, al segon acostumava a presentar una baixa de 3 a 6 diners i a l'últim pujava. Les carns comunes ordinàriament tenien una cotització única anual.

Altres fonts de preus són els «Llibres de comptes i Cuina» de convents i hospitals, i tenen partidaris en la línia d'Earl J. Hamilton, que consideren que aquestes xifres representen el «preu real».²⁰ Les sèries de «preus reals» de la carn de Palma existents²¹ ens plantegen dubtes ja que manca informació de context; es desconeix si podien encobrir serveis o compensacions²² i estan elaborats sobre escassos valors de compra,²³ i en algun cas hi falta el requisit de l'homogeneïtat.

Els defensors de les sèries oficials o «mercurials» creuen que aquestes sèries reflecteixen el preu regit pel mercat, que afectava la majoria del públic comprador. Labrousse entenia que si les cotitzacions anotades en una mercurial estaven originades per interessos contraris, la població involucrada n'exercia la vigilància.²⁴

19. També es fixava així amb anterioritat la taxa per al bestiar importat. *Ayuntamtos. 1770*, p. 186-188. Capítol del 2 de desembre de 1770.

20. Jacques Soubeyroux refusa les sèries de tipus oficial pel fet d'estar influïdes per la taxa. Creu que els preus oficials en el cas madrileny són dubtosos perquè afecten únicament una part de l'article venut. Vegeu J. SOUBEYROUX. «Pauperismo y relaciones sociales en el Madrid del siglo XVIII» (I). *Estudios de Historia Social* [Madrid], núm. 12-13 (1980), p. 47.

21. A. QUINTANA TORRES. *La ramaderia mallorquina del XVIII*. [Memòria de llicenciatura]. Barcelona, 1983.

22. Gonzalo Anes considera que no solien ser representatives dels preus «corrientes» perquè la institució religiosa quan comprava podia tenir algun avantatge. Vegeu G. ANES. «La fundación de las Sociedades Económicas de Amigos del País: un testimonio de Jovellanos». *Moneda y crédito*, núm. 114 (1970), p. 72. Aquesta consideració especial, l'hem constatada en les compres de carn que feia el Col·legi de Lluc a Escorca. Algunes comunitats religioses i els carnissers de l'Hospital Reial treien fraudulentament a la venda carn més barata perquè no havia pagat els drets d'imposició i cisa. *Ayuntamtos. 1776*, p. 84.

23. «Un promedio, no tiene sentido más que si se basa en una cantidad suficiente de datos particulares... Una media establecida con ayuda de pocas compras siempre correrá el riesgo de no coger más que excepciones». Vegeu M. BLOCH. *La Historia rural francesa*. Barcelona: Crítica, 1978, p. 383.

24. Les mercurials es respectaven perquè tenien gran repercussió per als creditors i deutors d'impostos i rendes a l'hora de fixar preus màxims i la taxació havia de ser tinguda en compte pels intermediaris i els venedors. Vegeu E. LABROUSSE. *Fluctuaciones económicas e Historia Social*. Madrid: Tecnos, 1973, p. 35.

La carn de porc era comercialitzada en carnisseries i en domicilis particulars pels «xullers», que s'encarregaven de comercialitzar el porc i tots els seus productes: llom, gras, costelles i altres, normalment carns salades. Els cansaladers, a més, es dedicaven a l'«extracció fora del regne» dels productes del porc de forma fraudulenta, cosa que feia pujar-ne el preu. La carn porcina tenia un consum estacional molt important i se n'acostumava a fixar una taxa menys rígida que a la resta d'espècies. Els preus del porc es fixaven sobre la carn comercialitzada sense salar, un cop separat el llom, el gras i les costelles: era la «resta del porc», «la carn restant» amb un preu aproximat al de les costelles.²⁵

El preu de la carn de la femella porcina acostumava a tenir un preu de sis diners menys. La porcella (de més pes que el lletó de Castella) era sis diners més cara que el porc.

La cotització de la carn de porc es veia condicionada en bona mesura per l'alimentació. El porc «magre» o de «llentrisca» era el que es trobava als garrigals i se solia sacrificar amb els primers freds, de pes menor, i era de qualitat inferior. El porc d'encebament («past») engreixat amb figues, ordi, segó i faves, es matava el 21 de desembre. Els porcs d'aglà, més cotitzats, eren sacrificats un mes més tard, el dia de Sant Tomàs.²⁶ Al principi de les matances l'abundància d'oferta feia baixar els preus, raó per la qual molts la retardaven, però la precarietat econòmica d'alguns criadors forçava a ràpides vendes i, per això, les seves expectatives de guanys es veien reduïdes; com reconeix el Diputat Rafael Pou, «los cerdos que se venden en este mes no son de grangería de hacendados, sino una industria de los pobres más infelices de la villas, que habiendo cebado los cerdos con higos han de venderlos pronto, por no tener para alimentarlos. Como en este tiempo, ni aún la mayor parte de noviembre en que no han entrado los fríos, no es tiempo oportuno para hacer provisión del año; casi todos los cerdos se matan para comer fresco y la mayor parte en la Ciudad».²⁷ Els pobres que no disposaven d'aglà o ordi havien de començar la matança fins i tot el mes d'octubre, època no apta per a la saladura, la qual cosa els agreujava la situació.

25. El porc tenia tipificades les següents qualitats de carn, segons la comercialització de 1782: llom, 6 sous la lliura carnissera; greix, 5,5 sous; costelles, 4,5 sous; l'altra carn, a 4 sous la lliura; el sagí o «saim blanch», a l'aranzel de l'any 1795, tenia un preu semblant al del llom (9,25 sous per lliura), i l'any 1790 dos sous més; «saim moreno», el preu del qual podia baixar 3 o 4 sous sobre la qualitat anterior; pernil fresc, 5 sous; pernil salat, 6 sous, el mateix preu que el llom; tornes, 3,5 sous (retalls d'inferior qualitat); salsitxes fresques, 7 sous; salsitxes ràncies, dos sous més cares; llonganisses fresques, 6 sous; llonganisses assaonades, 8 sous; botifarres, 5 sous. (ARM; R.A. 1782/19.) El porc en canal, l'any 1795, té el mateix preu que les costelles segons el pes, però no està recollit a l'aranzel de preus taxats, de la mateixa forma que una manera de comercialitzar el sagí, la «manteca en pella».

26. Doc. R.A. 1782.

27. AMP. «Ayuntamiento. 1782», p. 194.

La fluctuació dels preus de la carn (1700-1800)

La fluctuació dels preus carnis a Mallorca, contemplats en la seva llarga durada, tenen similitud amb la marxa general dels preus europeus del segle XVIII. A partir de mitjan segle XVII experimenten una baixa prolongada, i a mitjan segle XVIII canvia la tendència i comença una fase d'alça que es manté fins ben entrat el segle XIX.²⁸ Els preus del quinquenni 1670-1674 a l'illa mostren una baixa a partir de 1684. Es recuperen a principis del segle XVIII i superen el nivell de referència a partir de 1763.

La tendència dels preus carnis de l'illa, segons la recta de mínims quadrats, mostra un moviment ascendent positiu, i el bestiar boví presenta la major alça.

La fluctuació de preus de la carn a Palma durant el segle XVIII presenta les següents característiques: a) un període cíclic marca el primer terç del segle; b) una tendència a l'estancament el segon; c) una fase d'alça a l'últim terç del segle. Aquests períodes es poden considerar formats per dues fases, que podem anomenar els «cicles carnis de Mallorca» al segle XVIII.

En detall, aquestes fases són tal com exposem tot seguit: l'any 1705 comença una puja de preus amb els esdeveniments de la guerra de Successió a la Corona d'Espanya, seguida d'una oscil·lació d'alça i baixa fins a l'any 1725. A partir d'aquí, els preus es recuperen i s'estabilitzen a la dècada dels anys trenta. Des de 1740 fins a 1755, continua l'estancament de preus, però hi ha un lleu creixement entre l'inici i la fi del període. De 1756 fins a 1770, es produeix una alça. Des de 1770 fins a 1785 hi ha una lleu puja de preus i s'estanca la línia de la mitjana mòbil; i en el període 1785-1800 s'experimenta una forta alça de pendent molt pronunciada. Aquest ascens continua fins després de la primera dècada del segle XIX.

Els valors significatius dels preus corrents se situen en els anys 1714 i 1716, moments culminants de la guerra de Successió; un altre valor notable se situa a la crisi de 1727, i es fa especialment important perquè continuava l'escassetat dels anys anteriors i la collita de blat va ser molt pobra.

En el període d'estabilització dels preus del segon terç de segle, hi ha petits canvis alternats, que mitjançant la política de la taxa s'evitava que coincidissin amb els de les dilatades crisis de gra, com en el cas de la temporada de 1746-50.²⁹ L'any

28. B.H. SLICHER VAN BATH. *Historia agraria de Europa Occidental, (500-1850)*. Barcelona: Península, 1978, p. 150.

29. Aquesta crisi de 1745-1750, glossada per «Tian de la Real», va sacsejar els preus de la carn, però sense arribar a l'alçada dels preus del blat. S. GELABERT RIERA. *Descripció de la temporada de l'añ. 1744 y siguientes fins a 1750*. Palma, 1846.

1746 fou bo en pastures, però dolent per al blat;³⁰ la collita de 1747 fou proverbialment escassa en gra i faltaren cent mil quarteres per a l'abast de la població.³¹

A les dues últimes dècades del segle apareixen puntes importants: el 1782 i el 1786. La puja de preu del moltó de 1782 també es registrà a Menorca, i arribaren combois de vaixells a Mallorca amb el propòsit d'aprovisionar-se que oferien preus molt alts, que dispararen els de Palma i les extraccions de carn foren fraudulentas. Fou necessari avançar la matança del porc per pal·liar la situació. L'any 1792, precedit d'un any escàs en carns, es produí una forta puja de preus, que coincidí amb la declaració de guerra de la Convenció Republicana de França. En aquells moments els abastaments foren alterats. L'armada que intervingué en l'ocupació de Toló convertí les illes en la base d'aprovisionament. El públic de Palma tenia problemes amb la demanda, fet que constituí un factor exogen que estimulà l'economia ramadecàrnica mallorquina, tot i les restriccions a l'extracció que hi havia al regne.³²

Es va produir un fort increment de preus el 1794, el qual continuà el 1795 i el 1796. En aquesta època, l'Ajuntament de Palma mirà de prendre diverses mesures amb l'objectiu d'aturar-los. El cavaller D. Martín Boneo pretenia que fossin assenyalats els preus de fruites i hortalisses i es prenguessin mesures per tallar l'abús que fomentava la llibertat sense límits en els venedors de tota classe de comestibles.³³

A partir de llavors, la creixent arribada d'immigrants tingué una incidència sobre la marxa de preus i amb la liberalització de tall es va dificultar l'obtenció de preus «mercurials» representatius dels valors dominants, cosa que fa que tanquem la sèrie l'any 1805.

30. AMP. «Ayuntamto. 1746», p. 29.

31. Aquesta escassetat es va repetir l'any següent i es va estendre als llegums, però no a l'ordi, que va tenir una collita molt abundant. Vegeu A. CAMPANER I FUERTES. *Cronicón Mayoricense*. Palma de Mallorca, 1984, p. 538. El bisbe Joseph Antonio Cepeda, prèvia reunió de teòlegs, davant l'escassetat va suspendre l'abstinència durant la Quaresma amb la finalitat de combatre la depauperització de la població. «Ayuntamtos. 1748», 1, p. 45.

32. La prohibició de treure bestiar és ratificada per Felip V amb una Cèdula de 1716. Es reconeixia a la Ciutat de Palma la cura del govern econòmic i polític del Poble. Durant la Guerra contra la Convenció Republicana, a finals del segle, la Regidoria de la Ciutat ordenava l'aprensió de carns, cansalades i altres subsistències que es miraven de treure per als exèrcits que eren a Catalunya. Malgrat això, es van produir extraccions fraudulentas per a Roses i Toló: des de «varios puertos y calas cargaban paja para Cataluña, porciones de ganado y otros frutos de prohibida extracción; lo que junto con la desgraciada cría de ganado por falta de pastos de 1794-1795, redujo a gran estrechez en el ramo de carnes y las pocas que tenía se redujeron por las porciones retiradas por navios y fragatas de la Real Armada». R.A. 31/1798. El Reial Acord va haver d'atendre una petició per a congelar l'extracció de carns i queviures i especialment se citen com a punts de contraban Andratx i Felanitx. R.A. «Expedientes. 21/1794 i 31/1798».

33. AMP. Lligall. 823/IV.

El moviment dels preus de la carn de porc es caracteritza per l'estabilitat, des de principis de segle, salvada la conjuntura de la guerra de Successió, fins pràcticament al darrer quart. A partir de 1772 comença una puja sensible que acusa la conjuntura política internacional de la darrera dècada del segle. L'any 1793 en fou prohibida la matança a causa dels abusos i monopolis que feien els revenedors en els preus.³⁴ A principis del segle XIX hi hagué una pausa, i pujaren novament i de forma brusca durant la guerra contra el francès.

Com a resum del moviment de preus,³⁵ elaborem una taula amb les mitjanes onzenals i l'índex d'alça respecte del preu anterior:

Període Mitjana	Varietat càrnia									
	Carn	Ind.	Cstón	Ind.	Comú	Ind.	Vacú	Ind.	Porc	Ind.
1695-05	3,98	1,00	2,50	1,00	1,96	1,00	1,74	1,00	4,00	1,00
1710-20	3,92	0,98	2,66	1,06	1,95	0,99	1,78	1,03	4,50	1,13
1745-55	4,23	1,08	2,87	1,08	1,91	0,98	1,96	1,10	4,00	0,89
1770-80	5,97	1,41	3,98	1,39	2,93	1,54	3,58	1,83	5,67	1,42
1795-05	9,95	1,67	6,66	1,67	5,54	1,89	6,20	1,73	8,20	1,45

Durant tot el segle, la carn de moltó passà del nivell 100 al 250%; el crestat se situa al 266%; la carn comuna al 283%, i la carn bovina és la que registra més alça: passant al 366%; el porc puja al 205%. En tots els casos, les pugues importants es donen a la segona meitat del segle.

Analitzant detalladament les sèries dels índexs de preus, conjuntament amb la informació dels debats dels capítols, podem percebre les estratègies de les «postures» de la taxa, que consistien a alternar les pugues de preus de les carns segons les espècies,³⁶ procurant no fer-les coincidir amb les alces d'altres productes alimentaris, especialment cereals, quan es perllongaven les crisis. Vistos els preus de Palma, la capital de l'illa, farem unes precisions sobre els preus a la part «forana», és a dir, les zones rurals i els seus pobles.

No a tots els municipis de l'illa es donava el mateix grau d'estacionalitat de preus. Els preus de les viles havien de ser inferiors, en sis diners, als de la ciutat, però els ter-

34. El 10 de desembre de 1793. AMP. Lligall 527/VI.

35. El preu del porc d'aquest quadre és la mitjana dels valors de les qualitats més cotitzades: llom, greix i costelles.

36. La puja dels preus del moltó fa que s'incrementi la venda de carns substitutives com la porcina i la bovina, encara que el percentatge de puja de preu fos més gran. Els regidors de Palma tenien present aquest fet quan taxaven, «si la carn de molto va a major preu se judica se haura menester menos cantitat. Y si la carn de moltó va a menor preu se judica se haura menester mayor cantitat». AMP. «Ayuntamiento. 1746», p. 25.

mes on es realitzaven extraccions fraudulentes, com ara Andratx, Felanitx, Santanyí o Inca, Sineu, Sant Joan i Alcúdia, solien tenir preus similars als de Palma.³⁷ Les epidèmies de verola paralitzaven la cotització de la ramaderia i, a les comarques on era registrada, se'n prohibia el tall durant tot l'any.

Les alces de Palma coincideixen amb les dels preus de Barcelona, que estima P. Vilar, i els de València, estudiats per A. Palop Ramos, en ocasions amb petita diferència cronològica.³⁸

Els factors diferencials entre les economies de Palma i de Barcelona es troben en la diferent incidència de la liberalització de preus i en la supressió de les taxes, la inflació de la moneda³⁹ i els diferents canals d'aprovisionament, en especial els carnis.

El quadre comparatiu de la fluctuació de preus de carn i de blat a Palma i a Barcelona de 1779 a 1804, agafant les mitjanes dels quinquennis 1779-1783 i 1800-1804, és com segueix:

Quinquenni	Blat			Carn		
	Barcelona	Palma	Diferència	Barcelona	Palma	Diferència
1779-1783	109,14	108,53	0,61	6,39	6,01	0,28
1800-1804	169,86	167,70	2,83	9,73	11,10	-1,37
Augment	155,6%	153,91%		152,2%	181,5%	
Preus	Blat: sous/barcellona			Carn: sous/lliura		

Resumint podem apuntar que els preus de blat són més alts a la Ciutat Comtal i que les puges durant aquest període són una mica superiors. Pel que fa a la carn, se'ns presenta una petita inversió en els augments, tot i això es pot dir que durant el segle XVIII els preus de la carn van ser més alts a Barcelona.

37. R.A. 1792/39.

38. J. M. PALOP RAMOS. *Fluctuaciones de precios y abastecimientos...*, p. 88.

39. Pel que fa a la relació de metalls preciosos i moneda, les darreres dècades del segle mostren una pèrdua del valor plata de la moneda de Barcelona. El consistori de Palma protesta per la cotització que es fa de la moneda mallorquina a Catalunya i reclama un canvi més favorable i d'acord amb la seva llei. La regulació de la moneda de plata per una Pragmàtica de la Reial Audiència l'any 1737 és vista per la Ciutat i els Síndics de Mallorca perjudicial per a l'economia mallorquina. Des de 1737, es considerava que a la pesseta de 4 rals de billó del Principat li havien de correspondre en moneda de l'illa 6 sous i un quart, però només se n'havien assenyalat 6. Si a això s'hi afegeix la cotització revaluada de la moneda del Principat, els mallorquins perdien en la cotització de cada pesseta 1 diner «en perjuicio de este reino de donde desaparece la plata; por eso apenas corre hoy metal».

Conclusió

Exposarem, per acabar, algunes raons que expliquen la caiguda de la cabanya llanera: l'increment del cost de pastures⁴⁰ i les puges de les rendes de la terra per damunt dels ingressos que deixaven les granges de la llana retragueren el sector. El creixement de població a l'illa, tot i que lent, fou continuat i arrancava d'unes densitats superiors a la mitjana estatal.⁴¹ La producció d'aliments per a aquesta població no podia cobrir la demanda i, com que no millorava la productivitat agrícola, l'augment de volum de gra només es va poder aconseguir incrementant les superfícies de conreu; selves i terres marginals foren rompudes amb un elevat rendiment decreixent,⁴² fet que restà superfícies a la ramaderia i incrementà el valor del sòl.⁴³ No hem trobat referències sobre l'ús dels comunals de pastura, la qual cosa fa pensar que foren reduïts a causa de la «reacció senyorial» del segle XVII, i les rompudes del segle XVIII agreujaren l'escassetat d'herbes.⁴⁴ Un altre factor estructural que limitava les

40. Aquest fet era bastant general i antic. Caja de Leruela dóna testimoni de l'encariment de les herbes al segle XVII, com a conseqüència de la roturació de terres per dedicar a l'agricultura, «de manera que una oveja tenía de costa un real, y menos, y ahora tiene cinco, y en algunas partes ocho reales de sólo hierba el invierno» (M. CAXA DE LERUELA. *Restauración de la abundancia en España*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales. Ministerio de Hacienda, 1975, p. 78). Això va fer dir a J. Klein que el conreu desplaçava la ramaderia. Al segle XVIII continuen les puges de les pastures: «las hierbas empezaron a escasear y como consecuencia aumentó su precio y tendió a disminuir el número de cabezas de ganado ovino y vacuno.» (F. SÁNCHEZ SALAZAR. *Extensión de cultivos en España en el siglo XVIII*. Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación: Siglo XXI, 1988, p. 40). Les mesures roturadores van provocar que Ferran VI hagués d'intervenir a favor de la ramaderia decretant la restitució de terres roturades en les dècades anteriors.

41. A. SEGURA; J. SUAU. «Estudi de demografia mallorquina: L'evolució de la població». *Randa*, núm. 16 (1984), p. 33.

42. Gonzalo Anes constata que l'augment de producció agrícola, al segle XVIII, és resultat de l'expansió agrícola afectada pels rendiments decreixents, fenomen ja conegut al segle XVII. Caja de Leruela fa referències a l'observació d'aquest fenomen en les roturacions de deveses, «... los tres o cuatro primeros años son de provecho, y en muchos después no lo son, ni para pasto, ni para labor, porque se estragan...». M. CAXA DE LERUELA. *Restauración de la abundancia en España ...*, p. 78. José Juan Vidal explica que a Mallorca la fam de roturacions imposava dures condicions d'explotació als «roters» que amb prou feines obtenien beneficis i aconseguen únicament, davant l'escassetat de gra, pal·liar la gana. J. JUAN VIDAL. «Las crisis agrarias y la Sociedad en Mallorca...», p. 91 i 106.

43. Aquest fenomen és una constant tal com constaten Àngel García Sanz, Pierre Vilar i Felipa Sánchez Salazar, i les roturacions del segle XVIII van contribuir a la puja dels preus. Això va fer dir a Julius Klein que el conreu desplaçava la ramaderia. Les mesures roturadores van motivar la intervenció de Ferran VI a favor de la ramaderia.

44. La roturació dels comunals i els canvis de conreus van perjudicar la ramaderia. A Catalunya van motivar protestes dels ramaders quan es van encarir els «contractes d'herbes». Vegeu C. SUDRIÀ. «La ramaderia transhumant. Per una història de la societat pagesa tradicional (x)». *L'Avenç*, 1981, p. 49.

superfícies de pastura eren les imposicions de les clàusules d'arrendament de terres. Els contractes obligaven a pagar unes rendes en espècies vegetals fixes, especialment blat, a les quals s'havien de dedicar gran part de les terres.

Els antics privilegis del Regne de Mallorca limitaven l'exportació de llana, fet que reduïa l'estímul i les possibilitats dels ramaders, que hagueren d'enfrontar-se al control del gremi de pellaires que s'oposava a la liberalització del comerç d'aquesta matèria primera tèxtil.⁴⁵ D'altra banda, a finals del segle, la llana decaigué a causa de l'increment de filatures de cànem i lli que es barrejaven amb cotó. Aquesta activitat tingué apogeu en la Part Forana i els pellaires es convertiren en els «verlagers» de les filatures.⁴⁶

La decadència de l'espècie ovina, tot i la puja de preus de les seva carn,⁴⁷ també té relació amb la substitució del consum d'aquesta pel de carn bovina i l'expansió del bestiar porcí.

La decadència del sector cabrum està relacionada amb l'increment de la vinya i els cultius arboris de finals del segle. Els pagesos consideraven nociu el branqueig d'aquesta espècie i erosiu el seu pasturatge, i per això es deia que les cabres tenien un «bec maleït». La «subrogació» o substitució de les espècies herbívores menors pel porc també fou afavorida per la menor necessitat de pastures d'aquesta espècie omnívora i en particular per la seva fecunditat i proliferació, cosa que suposava menor capital semovent immobilitzat en haver de disposar de menys femelles reproductores. D'altra banda, el porc tingué menys limitacions legals i comercials,⁴⁸ fet que el convertia en un recurs clau per a l'economia orgànica de l'illa.

El creixement de l'espècie bovina està relacionat amb les variacions bromatològiques introduïdes a l'illa a finals del segle per immigrants i tropes mercenàries estrangeres acantonades a l'illa.⁴⁹

45. Aquesta pressió de la majoria dels confreres cardadors de llana, enfront d'una minoria partidària de la liberalització del comerç de llanes, s'evidencia en el litigi que presenta l'Expedient R.A. 1788/58.

46. M. J. DEYA BAUZA. «Introducción a la tipología de las actividades textiles rurales en Mallorca durante la segunda mitad del siglo XVIII». *Estudios d'Història Econòmica* [Palma de Mallorca], 1987, p. 13.

47. L'oferta no responia immediatament a les cotitzacions dels preus en els mercats de l'Antic Règim. Vegeu G. ANES; J.P. LE FLEM. «La crisis del siglo XVIII...», p. 6.

48. A finals del segle XVII a Sóller es va penalitzar la tinença excessiva de caps llaners pels danys a l'agricultura i es van limitar a un màxim de 10 caps per cada predi. S'excloïen de les limitacions els porcs, de manera que cada veí en podia tenir els necessaris per engrèixar-los a casa i destinar-los al propi consum. Vegeu J. RULLÁN i MIR. *Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca*. Tom 1, 1875, p. 190.

49. E. BEJARANO GALDINO. «Incremento del consumo cárnico e introducción de pautas alimentarias en Mallorca a finales del siglo XVIII». Dins: *La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles V-XVIII)*. Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Balearics, 1996, p. 245.

Pel que fa als preus, podem dir que conjunturalment evolucionen de forma inversa a l'escassetat i, a la llarga, es veuen influïts per l'expansió econòmica des de la segona meitat del segle i per l'efecte inflacionari de les darreres dècades.